

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 43 (2015)

Γιάννης Σταυρακάκης, Η Λακανική Αριστερά.
Ψυχανάλυση, Θεωρία, Πολιτική, Σαββάλας, Αθήνα
2012, 361 σελ.

Μυρτώ Ρήγου

doi: [10.12681/hpsa.14409](https://doi.org/10.12681/hpsa.14409)

Copyright © 2017, Μυρτώ Ρήγου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ρήγου Μ. (2017). Γιάννης Σταυρακάκης, Η Λακανική Αριστερά. Ψυχανάλυση, Θεωρία, Πολιτική, Σαββάλας, Αθήνα 2012, 361 σελ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 43, 151–156. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14409>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΑΚΑΚΗΣ, *Η Λακανική Αριστερά. Ψυχανάλυση, Θεωρία, Πολιτική*, Σαββάλας, Αθήνα 2012, 361 σελ.

Το ζήτημα που θέτει το βιβλίο του Γιάννη Σταυρακάκη δεν είναι αν υπάρχει ή όχι λακανική αριστερά –όπως διερωτάται στην εισαγωγή του [«Υπάρχει λακανική αριστερά;»], σε αντίστιξη μάλιστα με την ομότιτλη καταφατική δήλωση του τίτλου του έργου–, αλλά κατά πόσον η ψυχανάλυση, που παρεμβάλλεται ως κυρίαρχο μεθοδολογικό εργαλείο, συνιστά επιστήμη καθ' εαυτή και εάν η σκευή της θα μπορούσε να συγκροτηθεί δίχως το ύφος μιας γλώσσας, ανάλογου των λογοτεχνικών αναπτύξεων. Ή, για να αναφερθώ στην προβληματική του Κορνήλιου Καστοριάδη (*Κείμενα 3*, σ. 58), στο βαθμό που η ψυχανάλυση κατέχει μια «ιδιότυπη επιστημολογική και φιλοσοφική καταστατική θέση», θέτοντας μάλιστα «ένα θέμα του οποίου η συζήτηση δεν μπορεί ούτε καν να αρχίσει», όποιος προσφεύγει σε αυτήν είναι υποχρεωμένος να ξεπεράσει τα παραδοσιακά επιστημολογικά κριτήρια και να λάβει υπόψη του σοβαρά τους τρόπους και τη ρητορική. Εξ ου και η ειρωνεία που διατρέχει τις αναλύσεις του Σταυρακάκη κατά το πρότυπο του σμιλευμένου λακανικού λόγου.

Σε μια εκ του σύνεγγυς ανάγνωση του πρωτότυπου και σημαντικού αυτού έργου δεν θα πρέπει να θεωρηθεί "ειρωνικός" ο τρόπος με τον οποίο αυξάνεται η δημοφιλία της λακανικής πολιτικής θεωρίας και της κριτικής της, όπως σημειώνει ο συγγραφέας στην εναρκτήρια υποσημείωση του βιβλίου του. Αντίθετα, στο βαθμό που το ζητούμενο είναι «η καταστατική έλλειψη» ως διέξοδος στο αδιέξοδο των "σοβαρών" μαρξιστικών ή αναλυτικών προσεγγίσεων στην πολιτική θεωρία, πιστεύω ότι η λακανική θεωρία –και ειρωνεία- ενδείκνυνται για την ανάλυση της σημερινής μεταδημοκρατικής μας

μετάλλαξης. Και τούτο διότι, όπως υποστηρίζει ο Σταυρακάκης, από τη στιγμή που δεν δυνάμεθα να πλησιάσουμε το μονίμως ανθιστάμενο πραγματικό (της εμπειρίας), κυκλώνουμε όσο είναι δυνατό τα όρια που θέτει στο συμβολικό επίπεδο όπου, τρόπον τινά, «μεταγράφεται». Και επειδή η κίνηση «περικύκλωσης» συνεχώς αποτυγχάνει, εφόσον επιχειρείται και πάλι στο συμβολικό, είναι επόμενο αυτή η διάσταση της αρνητικότητας να εμποδίζει την ολοποίηση της κοινωνίας, παραπέμποντας ευθέως και στο ζήτημα της «καταστατικής έλλειψης» η οποία μάλιστα, θα μπορούσε να υποχρεώνει εν είδει καντιανής «κατηγορικής προστακτικής» στο μέτρο που η εμμονή του καθήκοντος συμβαδίζει με την υποκειμενική αποτυχία. Υπό αυτήν την έννοια, ο ειρωνικός τρόπος στον οποίο αναφέρεται ο Σταυρακάκης εμφανίζεται ως αναγκαιότητα: ό,τι υποστηρίζεται στο έργο του, είναι το αδύνατο του αναπόφευκτου εγχειρήματος. Το γεγονός δηλαδή, ότι η δυνατότητα της λακανικής αριστεράς εδράζεται στην αδυνατότητά της («καταστατική έλλειψη»).

Θέλησα λοιπόν να διαβάσω το έργο του Γιάννη Σταυρακάκη μέσα από την «εργασία του αρνητικού» υπό το νόημα που της προσδίδει και ο Αντρέ Γκρην στο ομότιτλο βιβλίο του *Η εργασία του αρνητικού*, επειδή ακριβώς η ετερογένεια ποτέ δεν εξαλείφεται και η ολοποίηση ουδέποτε επιτυγχάνεται. Πάντα κάτι διαφεύγει και πάντα κάτι υπολείπεται. Πράγματι, εφόσον η πολιτική λαμβάνει χώρα σε ένα πεδίο κατάστικτο από ετερογενείς ανταγωνισμούς, η έννοια της έλλειψης, είτε σε συγγραφείς όπως ο Ζίζεκ όπου η λακανική θεωρία αποτελεί πρωταρχική αναφορά, είτε σε συγγραφείς όπως ο Λακλάου και η Μουφ για τους οποίους η ψυχανάλυση συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των σύγχρονων θεωρητικών αναζητήσεων για την «κατανόηση της διεύρυνσης των κοινωνικών αγώνων» (Σταυρακάκης, σ. 20), συνιστά μια *sine qua non* προϋπόθεση της μελέτης του πολιτικού, διότι υπονομεύει τις υποκειμενικές και κοινωνικές ταυτότητες. Αλλά η έννοια της έλλειψης αφορά και την ίδια τη συγγραφική πράξη του επιστήμονα. Αν η τελευταία αφορά τη γνώση και την επιθυμία της, η εισαγωγή της λακανικής ψυχανάλυσης στο έργο του Σταυρακάκη, οδηγεί και σ' ένα πέραν της επιθυμίας: στο θετικό της απόλαυσης. Εξ ου και είναι κρίσιμη η εισαγωγή του συναισθήματος από τον Σταυρακάκη (σσ. 113-23), ανάλογου του καντιανού σεβασμού για τον ηθικό νόμο που φανερώνει την αιωνεί παρουσία του, την αγχωτική συνάντηση νόμου και υποκειμένου. Διότι η ηθική είναι η επιμονή της διατήρησης της διχοστασίας πραγματικού και

πραγματικότητας, αφού το πραγματικό δεν τίθεται σ' ένα πέραν της πραγματικότητας αλλά συνιστά το τυφλό σημείο που εισάγει εντός της, μια ασυμπτωτική διάσταση. Έτσι η ηθική επιμένοντας να τοποθετεί το πραγματικό στον πυρήνα της, αναδεικνύει το πραγματικό μιας κατάστασης προκειμένου να γίνει ο μοχλός της αναδιαμόρφωσής της και να φτάσει σε ό,τι ο Σταυρακάκης αποκαλεί «*απολαυστική δημοκρατική ηθική του πολιτικού*» (ό.π., σ. 314), δηλαδή σε «μια σχέση *ανάμεσα* στην αρνητικότητα και την απόλαυση». Ο συγγραφέας μάλιστα προτείνει έναν αναπροσανατολισμό της απόλαυσης που πραγματώνεται μόνον εάν η κινητήριος δύναμη, δηλαδή η μερική ενόρμηση, πάψει να λειτουργεί ως στήριγμα των ηγεμονικών φαντασιώσεων. Διότι μία από τις κεντρικές θέσεις του βιβλίου *Η λακανική αριστερά* είναι ότι το ιδεολογικό «*capitonnage*» που επιτυγχάνεται μέσω ενός προνομιακού σημαίνοντος, δεν διαρκεί παρά εφόσον υποστηρίζεται από το συναισθηματικό επίπεδο της απόλαυσης. Δεν είναι τυχαίο ότι η απόλαυση, που ενέχει ένα σαδομαζοχιστικό στοιχείο, χρησιμοποιείται από τον συγγραφέα τόσο για την ερμηνεία «των προσδέσεών μας σε συνθήκες υποταγής και οδύνης, στην αναπαραγωγή δομών υπακοής και ιδεολογικών συστημάτων» (ό.π., σ. 218), όσο και στις αναλύσεις του για την καταναλωτική κοινωνία και την *επιβεβλημένη απόλαυση* (το σαδικό υπερεγώ από το οποίο εκπορεύεται η προσταγή να απολαμβάνουμε στις κοινωνίες της κατανάλωσης). Σε κάθε περίπτωση, η μετάβαση στην εναλλακτική μορφή απόλαυσης –πέραν της επιβεβλημένης που παραμένει προσδεσμένη στη φαντασίωση της πλήρους απόλαυσης– απαιτεί τη διάσχιση της φαντασίωσης με τη θυσία του φαντασιωτικού *objet petit a* και την κύκλωση της μερικότητάς της. Η εναλλακτική δόμηση της επιθυμίας και μια διαφορετική ηθική σχέση με την απόλαυση είναι η πρόκληση, κατά τον Σταυρακάκη, για τη διαμόρφωση μιας ριζοσπαστικής δημοκρατικής ηθικής. Αλλά, προσθέτω, και μιας άλλης σχέσης με τη γνώση. Όπως έλεγε ο Λακάν στο 20^ο Σεμινάριο «η γνώση αξίζει ακριβώς όσο κοστίζει, κόστος μέγα, επειδή πρέπει κανείς να πληρώσει με το τομάρι του, επειδή είναι δύσκολο (...) -λιγότερο το να την αποκτήσεις απ' όσο το να την απολαύσεις» (Ζ. Λακάν, *Ακόμη*, σ. 229). Η επενέργεια λοιπόν της ανάγνωσης αυτού του βιβλίου για μια ακριβή γνώση, ορίζει εξίσου και μια ακριβή απόλαυση. Και εγώ απήλαυσα διαβάζοντας αυτό το βιβλίο.

Έρχομαι τώρα στα επιμέρους της ανάγνωσής μου. Οφείλει κανείς να κατασκευάσει την έννοια της λακανικής αριστεράς εις πείσμα

εκείνου του «δεν υπάρχει» με το οποίο ο Λακάν ορίζει τη γυναίκα στο 20^ο Σεμινάριο. Δηλαδή, δεν υπάρχει ως *η* (άρθρο οριστικό) λακανική αριστερά (όπως στον Λακάν *η* γυναίκα) υπό την ένδειξη αυτού ακριβώς του οριστικού άρθρου *η*. Υπάρχει μόνον υπό τη «διαγραφή» του ως διαγραμμένη αριστερά (διαγραμμένη γυναίκα). Και πώς όχι; Ποιό από τα αριστερά κόμματα –παρά τις γυναικείες ποσοστώσεις στα όργανα– στέργει να συμπεριλάβει στις αναλύσεις του στοιχεία από μια διαρκώς υπό έλευση «λακανική αριστερά», αφού η τελευταία δεν μπορεί να υπάρξει ως οριστική; Εκτός και αν η λακανική αριστερά υπάρχει ως το τυφλό σημείο των αριστερών κομμάτων.

Άρα, η πολύ ενδιαφέρουσα πρόταση του Γιάννη Σταυρακάκη για α) κάτι που δεν υπάρχει, β) που οφείλουμε να το κατασκευάσουμε και γ) και που του αποδίδουμε μια αλήθεια και έναν ιδιαίτερο λόγο είναι δυνατό να ακολουθήσει τον αποφαιτικό τρόπο προσέγγισης, και μάλιστα, με τον τρόπο της αποφαιτικής θεολογίας κατά την οποία η αλήθεια δεν λέγεται όλη. Ο Σταυρακάκης δείχνει ότι το αδύνατο αυτής της ρηματοποίησής της τη συνδέει άμεσα με το πραγματικό και τις συναγωγές των πολιτικών του συνεπειών στις διαφορετικές του τροπικότητες. Ιδού γιατί το βιβλίο αυτό δεν θα έπρεπε να διαβαστεί απλώς ως ένα θεωρητικό πόνημα, εφόσον από την αρχή έως το τέλος του, περισσότερο από το αν υπάρχει ή όχι λακανική αριστερά (ή λακανική θεωρία περί αριστεράς), διαπερνάται από το ερώτημα αν υπάρχει ή όχι θεωρία του αποφαιτικού. Και επιπλέον, πώς η θεωρία αυτή –αν υπάρχει– σχετίζεται με το Πράγμα (την αδυναμία συνάντησης με το πραγματικό), ήτοι την αδιανόητη εμπειρία του πραγματικού που με δεξιοτεχνία επιχειρεί να συνθέσει ο Σταυρακάκης.

Διότι στην προβληματοποίηση των θεμάτων του, που οδηγεί τον αναγνώστη σε μια συναισθηματική-συμπαθητική σχέση μαζί του –όμοια με τις ταυτίσεις στη λογοτεχνία–, δεν προσμετρούνται μόνο τα επιχειρήματα του βιβλίου αλλά και η «αγωνία» του συγγραφέα ως «αγωνία της επίδρασης» για να θυμίσω τον Χάρολντ Μπλουμ. Ένα πάθος επιπλέον, να επιχειρηματολογήσει για ένα *φάντασμα* το οποίο εξαρχής αποδεχόμαστε με τον «πρωταρχικό τρόπο» της ψυχής. Το «ουδέποτε νοεί άνευ φαντάσματος η ψυχή» (Καστοριάδης, περ. *Τομές*, σ. 3) αρμόζει και για την περίπτωση του Σταυρακάκη. Και το φάντασμα είναι κάτι που δεν είναι καν νοητό, όπως υποστήριζε ο Καστοριάδης, σχολιάζοντας την εμβληματική αυτή φράση του Αριστοτέλη από το *Περί ψυχής*.

Το βιβλίο του Γιάννη Σταυρακάκη επιπλέον επιβεβαιώνει το γεγονός πως όταν μια έννοια (πχ. η Αριστερά) “βυθίζεται” σε ένα νέο “περιβάλλον” (τη λακανική θεωρία) χάνει τις παραδεδομένες συνιστώσες της και τις αντίστοιχες θεωρητικές προσεγγίσεις αποκτώντας νέες που τη μεταμορφώνουν. Οι έννοιες της πολιτικής επιστήμης, όπως ο «ανταγωνισμός», εάν “βυθιστούν” στο λακανικό λεξιλόγιο, ενώ προς στιγμήν χάνουν τις συνιστώσες που αντλούν από την πολιτική επιστήμη -πχ. για τη θεωρία του λόγου, ο «ανταγωνισμός» «δηλώνει τη σχέση ανάμεσα σε διαφορετικά αλλά ήδη αρθρωμένα ρηματικά σχέδια που διεκδικούν την ηγεμονία» (Σταυρακάκης, σ. 97)- την ίδια ώρα αποκτούν άλλες που τις μετασχηματίζουν. Έτσι ο ανταγωνισμός εξαρτάται από λακανικές ψυχχαναλυτικές έννοιες όπως π.χ. από τη «φαντασιακή-συμβολική τάξη της πραγματικότητας» (ό.π.). Ή πάλι, εμφανίζεται στη θέση του η έννοια της «εξάρθρωσης» που «συνδέεται με μια επαφή με την τάξη του πραγματικού» (ό.π.). Πάντοτε, όμως, κάτι αναπτύσσεται εμμένως σε μια εκτασιακή κατάσταση των πραγμάτων και όχι τόσο σε μια εννοιολογική κατάσταση για να παραπέμψω στο *Τί είναι φιλοσοφία* των Ντελέζ και Γκουατταρί.

Να λοιπόν τί συνάντησα στο βιβλίο του Σταυρακάκη, πράγμα που προϋποθέτει ότι και εγώ, απολαμβάνοντας, ανταποκρίθηκα σ’ αυτήν την *έκταση* μιας κινούμενης Αριστεράς διαρκώς προς χαρτογράφηση, κυρίως τώρα όπου για πρώτη φορά υπάρχει Αριστερά ως κυβερνώσα πρώτη φορά. Διότι, πράγματι, μια άλλη άγνωστη ήπειρος ανοίγεται μπροστά μας με το διάβημά του. Και αν ο Αλτουσέρ υποστήριζε πως ο Φρόυντ ανακάλυψε μια νέα ήπειρο, εργασίες σαν του Σταυρακάκη μπορούν κάλλιστα να την εποίκισουν με όλο τον κίνδυνο ενός αποικισμού *στην έρημο του πραγματικού*.

Θα ήθελα, τέλος, να σταθώ στη μετατόπιση εντός του αχαρτογράφητου αυτού χώρου που ανοίγει ο Σταυρακάκης στην Πολιτική Επιστήμη, παράλληλα με τις εργασίες των συνομιλητών που κινούνται στο ίδιο μήκος κύματος και στο ίδιο γεωγραφικό πλάτος μαζί του.

Πρώτον, επιλέγει την ψυχχανάλυση ως εργαλείο, δηλαδή μια επιστήμη που κάνει τα όρια της γλώσσας να τρέμουν. Κυρίως, παρακολουθεί τον Λακάν ο οποίος συνεχώς μετατοπίζει με τη σειρά του το θεωρητικό του «παράδειγμα» από τον πρώτη στην ύστερη περίοδό του, όπου επεξεργάζεται με αφορμή τον Τζόους, το «*sinthome*» (*σύνθωμα*) και, κυρίως, τη γλώσσα ως γραφή.

Δεύτερον, ο συγγραφέας αποφεύγει να θεωρήσει την απόλαυση ως το μόνο ερμηνευτικό πλαίσιο της πολιτικής (όπως π.χ. επιχειρεί ο Ρενέ Ζιράρ με το «εξιλαστήριο θύμα» του ή τη «μυμητική επιθυμία»).

Τρίτον, αναγνωρίζει τις ατελεύτητες αναδιαμορφώσεις θεωριών (των Λακάν, Ζίζεκ, Λακλάου, κλπ.) Ξέρει επίσης και το πότε περιπίπτουν σε “ολισθήματα”, ασκώντας κριτική για παράδειγμα στον Λακλάου επειδή απέφυγε -έως ένα σημείο- το πραγματικό στην ανάλυση του πολιτικού με επακόλουθο αυτού του αποκλεισμού την αδυναμία εντοπισμού της “*jouissance*” που ενέχεται και διακινείται στους επιμέρους κοινωνικοϊστορικούς σχηματισμούς» (ό.π., σ. 106). Ή, για να αναφερθώ ενδεικτικά σε ακόμη μια περίπτωση κριτικής: Ο Ζίζεκ υιοθετεί το παράδειγμα της Αντιγόνης ως υπόδειγμα δράσης που υποτίθεται ότι διευκολύνει την πολιτική αλλαγή, η καθαρή επιθυμία της οποίας όμως αποδεικνύεται από τον Σταυρακάκη ως το έσχατο στήριγμα του νόμου (ό.π., σ. 146). Ο συγγραφέας γνωρίζει όλους αυτούς τους «μετασχηματισμούς» και με την ιδιότητα του μεταφραστή στα ελληνικά των θεωριών αυτών, απολύτως απαραίτητων για την κατανόηση της σημερινής κατάστασης και των θεωρητικών αδιεξόδων στα οποία οδηγεί.

Τέλος, ο ίδιος συνομιλεί με ορισμένους από τους συγγραφείς που επέλεξε να αναγνώσει χαρτογραφώντας τη λακανική αριστερά (Ζίζεκ και Λακλάου). Η κριτική μάλιστα που άσκησε στον Λακλάου συνέτεινε στο να “υποδεχθεί” και αυτός τη λακανική έννοια της απόλαυσης ως αναλυτικό εργαλείο για τον πολιτικό στοχασμό. Επίσης η «συναστρία» –θα έλεγα, αναφερόμενη στον Μπένγιαμιν– της λακανικής αριστεράς (Λακλάου, Μουφ, Ζίζεκ, Μπαντιού κá.) αναδεικνύει με τί τρόπο ομονοούν και πόσο διαφωνούν, ποια τα τρωτά σημεία και τα σημεία προς επανεκκίνηση. Έτσι ο Σταυρακάκης κατασκευάζει μια θεωρία, έχοντας ως υπόδειγμα την ανακατασκευή εκ μέρους του Λακάν, της ίδιας του της θεωρίας μέσω αυτού που ονομάζει «διάσχιση της θεμελιώδους φαντασίωσης». Αυτήν άλλωστε τη διάσχιση προτείνει και στον αναγνώστη του.

ΜΥΡΤΩ ΡΗΓΟΥ